

Agnieszka Szykuła-Żygawska
Łabuńki Pierwsze

Osobliwości zawodowe na przykładzie zapisków w XIX-wiecznych metrykach parafii pw. św. Tomasza Apostoła w Zamościu

W wyniku rozwoju technologicznego zaniknęło zapotrzebowanie na powszechne w ubiegłych stuleciach usługi. Niektóre profesje zastąpiono nowymi zawodami, wymagającymi innych umiejętności.

Źródłem do poznania nieistniejących zawodów mogą być dawne księgi metrykalne, w których oprócz danych osobowych [imię, nazwisko, wiek, status społeczny (parobek, wyrobnik, *włościan*, *mieszczan*, *przedmieszczan*, stanu szlacheckiego), miejsce zamieszkania] odnotowywano także zawód osoby, której dotyczyła metryka, jak i świadków. Sporządzenie wykazu zawodów występujących w jakimś miejscu może odzwierciedlić jego specyfikę, strukturę społeczną i rozwój¹.

Pod kątem zawodów dokonałam przeglądu XIX-wiecznych ksiąg metrykalnych parafii św. Tomasza Apostoła w Zamościu. Sklasyfikowałam je według Polskiej Klasyfikacji Działalności² w kategoriach: Admini-

1 Księgi metrykalne Zamościa za lata 1810–1812 dokładnie przeanalizował Paweł Kulikiewicz. Dokonał przeglądu pod kątem wykonywanej profesji i koligacji rodzinnych. Niżej artykuł, analogicznie, choć bardziej wybiórczo, zawiera zestawienie mieszkańców Zamościa w całym XIX stuleciu, z uwzględnieniem wykonywanych przez nich zawodów. Por. *Zamojscy rzemieślnicy z początku XIX wieku*, „Archiwariusz Zamojski” 2015, s. 35–48.

2 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24.12.2007 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD), (publikacja: Dz. U. z 2007 r., nr 251, poz. 1885, z 2009 r., nr 59, poz. 489 oraz z 2017 r., poz. 2440).

stracja, Obsługa techniczna, Obsługa transportu i komunikacji, Oświata, Handel, Usługi, Rzemiosło. Wyodrębniłam ponadto funkcje specjalne (porządkowe i obronne).

Zamość w XIX w.

W 1809 r., w wyniku kampanii księcia Józefa Poniatowskiego, pozostający pod zaborem austriackim Zamość został oswobodzony³. Wkrótce został włączony do Księstwa Warszawskiego. Był to krótki czas względnego spokoju, ponieważ w 1813 r., w wyniku niepowodzeń Napoleona, wojska rosyjskie obległy miasto. W następstwie tych wydarzeń Zamość został włączony w 1815 r. do Królestwa Polskiego. W 1821 r. jego rząd odkupił miasto od Stanisława Kostki Zamoyskiego i zmodernizował umocnienia twierdzy (m.in. powstały nadszańce przy dwóch bastionach). Dokonano wówczas przebudowy wielu budynków, m.in. na koszary i magazyny. Ponieważ twierdza służyła wyłącznie celom wojskowym, w 1822 r. Zarząd Miasta przeniesiono do powstałej wówczas Nowej Osady (obecnie Nowe Miasto). Zmodernizowana Twierdza Zamość miała duże znaczenie dla powstania listopadowego. Skapitulowała jako ostatni polski punkt oporu. W czasie powstania styczniowego miasto pozostawało w rękach zaborcy. Po 1866 r., gdy Rosjanie przegrali wojnę krymską, twierdza zamojska przestała być przydatna. Wkrótce ją zlikwidowano. W wyniku tej decyzji miasto zaczęło się rozbudowywać. Pod koniec XIX w. Zamość liczył ponad 10 000 mieszkańców. Była wtedy w mieście jedna parafia rzymskokatolicka, jedna prawosławna oraz duża gmina żydowska.

Administracja

W XIX-wiecznych zamojskich metrykach widnieją osoby pracujące w administracji. Najczęściej są to pracownicy zamojskiego cyrkułu, rządziej urzędnicy Zarządu Ordynacji Zamojskiej, której siedziba od 1808 r. znajdowała się w Zwierzyńcu. Są to pracownicy ratusza różnych specjalizacji:

3 Historię XIX-wiecznego Zamościa opracowano na podstawie: B. Sroczyńska, *Rozplaniowanie i zabudowa Zamościa w okresie Królestwa Kongresowego*, [w:] *Zamość – miasto idealne*, red. J. Kowalczyk, Lublin 1980, s. 143–168.

kanceliści, kasjerzy magistratu miejskiego⁴, ławnicy, pracownicy urzędu municypalnego, pisarz Sądu Pokoju powiatu zamojskiego. W 1820 r. mieszkał w Zamościu Grzegorz Bartkiewicz – *geometra państwa ordynacyi*⁵. Być może Józef Bartkiewicz – *sekretarz Urzędu Pocztowego* w latach 60. XIX w. – był jego krewnym⁶.

Niemile widziany wśród społeczności żydowskiej zawód miał Kusym Lejbowicz. Był *sektorem* i można sądzić, że zajmował się poborem podatków⁷.

Funkcja obronna

Spośród zawodów związanych z wojskowością warto zwrócić uwagę na wpisy dotyczące kobiet czynnych w wojsku. Znana jest historia Joanny Żubrowej, która wstąpiła się podczas walki o Zamość w 1809 r.⁸ W zamojskich metrykach odnaleziono jeszcze dwie kobiety nazwane *żołnierzkami*. W wojsku służyła zmarła w 1853 r. w wieku 59 lat Katarzyna Wilkowa, wówczas już wdowa⁹. W 1856 r. zmarła w Zamościu w wieku 37 lat urodzona w Krasnymstawie Agnieszka z Abutylewiczów Awwakumowa, żona Jana Awwakuma¹⁰. Także była żołnierką. Jej panieńskie nazwisko może sugerować ormiańskie pochodzenie. Być może trafiła do Krasnegostawu wraz z innymi Ormianami, którzy opuścili Zamość pod koniec XVIII w., po rozwiązaniu w mieście gminy ormiańskiej.

W księdze metryk zgonów za 1862 r. widnieje rzadko spotykana metryka. Na polecenie Prokuratora Królewskiego przy Trybunale Cywilnym Guberni Lubelskiej odnotowano zgon urodzonego w Sitańcu (parafii sąsiadującej z zamojską) Antoniego Kobera. Był on *kapitanem Wojsk Polskich*. Zmarł w 1855 r. we Francji, w miejscowości Auch, jako wychodziec¹¹, czyli ten, który opuścił swój kraj i do niego nie powrócił.

4 Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej APL), Akta parafii rzymskokatolickich w województwie lubelskim, sygn. 106, USC Kolegiata w Zamościu (dalej APwwl, KwZ), Akta urodzonych, 1820, akt 106.

5 Ibidem, akt 223.

6 APL, APwwl, KwZ, Akta urodzonych, 1866, akt 64.

7 APL, APwwl, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 120.

8 M. Kowalczyk, *Sierżant w spódnicy. Historia życia i służby wojskowej Joanny Żubrowej (1782–1852)*, Łomianki 2017.

9 APL, APwwl, KwZ, Akta zmarłych, 1853, s. 110.

10 APL, APwwl, KwZ, Akta zmarłych, 1857, nr 33.

11 APL, APwwl, KwZ, Akta zmarłych, 1862, s. 284.

Obsługa techniczna miasta

Dość liczne są zawody związane z obsługą funkcjonowania więzienia. W 1820 r. **inspektorem więzień zamojskich** był Franciszek Sobieszczański, syn Macieja – **właściciela ziemskiego** (posiadał część wsi Tarnawka w powiecie krasnostawskim¹²), **dozorcami więzienia** byli Jan Kormański i Marcin Danilewicz¹³.

W roku 1826 zmarła w Zamościu 30-letnia Zofia Węglińska. Urodziła się w podzamojskiej wsi Bielany. Była **inkwizytką** w Zamościu¹⁴. Być może należała do zespołu inkwizytorskiego wykonującego wyroki.

Z planu Zamościa, sporządzonego w 1822 r., wiadomo, że w tym czasie miasto było już oświetlone. Latarnie wisiały na budynkach rządowych i prywatnych kamienicach¹⁵. W latach 20. **latarnikiem/ dozorcą latarni** w Zamościu był Jakub Witalis. Przybył do Zamościa przed 1823 r. spod Kijowa¹⁶. Do jego obowiązków należało zapalanie latarni ulicznych o zmierzchu i gaszenie ich o świcie¹⁷.

Odnotowuje się też w mieście **czyścicieli**. Do zakresu ich obowiązków należało sprzątanie wskazanych miejsc w mieście, usuwanie zdechłej zwierzyny, dezynfekowanie miejsc po zgonach. W latach 20. czyścicielem w Zamościu był Krzysztof Zawadzki¹⁸. **Grabarzem** w tym czasie był Łukasz Michalkiewicz¹⁹. Pochodził z rodziny mieszkającej w Zamościu co najmniej od początku XVIII w. Z Prus przyjechał do Zamościa i tu osiadł Fryderyk Tyll, syn Erdmana, który był czyścicielem²⁰. Tą profesją w latach 60. trudnił się Fryderyk Frankowski²¹.

W zamojskiej policji pracowali: Grzegorz Chordziejowski, Piotr Krawczyk i Antoni Malinoski (sic!) – byli **policyantami**²².

12 APL, APwwł, KwZ, Akta zaślubionych, 1818, akt 94; Akta urodzonych, 1820, akt 106.

13 Ibidem, akt 69.

14 APL, APwwł, KwZ, Akta zmarłych, 1826, s. 9.

15 Rosyjskie Państwowe Archiwum Wojskowe w Moskwie, sygn. Ф 418 оп 1 д 305 л. 13, *Plan Rozpołożenia Latarni Genewskich Zwanych Do Oświetlenia Miasta Zamościa Użytych w 1822 R.*

16 APL, APwwł, KwZ, Akta zaślubionych, 1823, akt 127.

17 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1827, s. 139.

18 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 232.

19 Ibidem, akt 90.

20 APL, APwwł, KwZ, Akta zaślubionych, 1836, akt 18.

21 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1856–1867, s. 30, akty 28–29.

22 Ibidem, akt 224.

Usługi

W XIX-wiecznych metrykach notowani są **szynkarze**, czyli prowadzący karczmy. Do nieistniejących profesji można zaliczyć nieużywany już dziś termin *traktier*. Nazywano tak osobę, która prowadziła traktiernię, inaczej oberżę, karczmę. Z racji położenia przy traktach oraz handlowego charakteru szczególnie Nowej Osady miasto potrzebowało wielu traktierów, a jednym z nich był Kazimierz Barcicki. Pochodził z Opola. Urodził się w Rybczewicach w powiecie krasnostawskim (jego ojciec Józef był **kapelmistrzem**). W 1830 r. wstąpił w Zamościu w związek małżeński z Julianną Konstancją Futymską, córką **ekonoma** spod Frampola²³. W zamojskich metrykach można też spotkać **szwajcarów**. Ów termin to synonim odźwiernego, portiera, woźnego. Tak więc szwajcarem był w latach 50. Jakub Ternes. Wywodził się z niemieckich kolonistów, przybyłych pod koniec XVIII w. pod Zamość, do wsi Miączyn²⁴.

Nie wiadomo, jaki był zakres obowiązków Feliksa Konarskiego, czynnego w zawodzie **technika** w 1863 r. Wiadomo, że przybył do Zamościa z Warszawy²⁵.

Odnutowywani są **rewizorzy** odpowiedzialni za dany resort, czyli inspektorzy upoważnieni do kontrolowania działalności instytucji. I tak w latach 20. czynny zawodowo był Izydor Niemerlowski, *rewizor dochodów konsumpcyjnych*²⁶. W tym samym czasie funkcję *podrewizora dochodów tabaczknych* pełnił zamieszkały w Nowej Osadzie Paulin Gadomski²⁷.

Ciekawostką jest, że w latach 60. w Zamościu funkcjonował tzw. Magazyn Mód. Ten osobliwy zakład prowadziła Józefa Milewska, która przybyła do miasta z Lublina. W Zamościu poślubiła wspomnianego Józefa Sobieszczańskiego, urodzonego w Starej Wsi (parafia Bychawa), *subiekta* przy cukierni Pana Żardeckiego zamieszkałego (w Zamościu)²⁸.

W 1820 r. **lokajami** byli Andrzej Mazurkiewicz i Mikołaj Jarkiewicz²⁹, a Leonard Mazurkiewicz **furmanem**³⁰. **Kuchmistrem** w 1820 r. był Feliks Piotrowski³¹. Odnutowywani są też **kelnerzy**.

23 APL, APwwł, KwZ, Akta zaślubionych, 1830, akt 3.

24 APL, APwwł, KwZ, Akta zgonów, 1856, nr 58.

25 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1863, akt 449.

26 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1826–1827, s. 32.

27 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1828–1829, s. 15.

28 APL, APwwł, KwZ, Akta zaślubionych, 1867, s. 140.

29 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 59 i 78.

30 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 62.

31 Ibidem, akt 145.

W XIX w. w Zamościu funkcjonowała potrzebna społeczności żydowskiej łaźnia. **Łaźnikiem** w 1820 r. był Abraham Cwirn³².

Opieka zdrowotna

W zamojskich metrykach można spotkać przedstawicieli służby zdrowia, bądź szerzej – osoby, których działalność można zakwalifikować jako opiekę zdrowotną. W XIX w., gdy w Zamościu funkcjonowała twierdza, mieszkał tu wielmożny Józef Kozłowski. Był **lekarzem batalionowym**³³. Tę samą funkcję pełnił Kacper Niedabyłski, przybyły tutaj z województwa mazowieckiego³⁴. Odnotowywano też **chirurgów**.

Powszechne było jeszcze w XIX w. odbieranie porodów w domu. Wówczas też o narodzinach dziecka informowała często **akuszerka** – doświadczona kobieta, która odbierała poród³⁵.

Na pograniczu opieki zdrowotnej i rzemiosła sytuowała się działalność **cyrulika**. Był to zazwyczaj mężczyzna, który czerpał wiedzę z doświadczenia i medycyny ludowej. Zajmował się m.in. goleniem, kąpaniem, rwaniem zębów, nastawianiem złamań, puszczeniem krwi, a także nieskomplikowanymi operacjami i leczeniem lekkich chorób. W 1820 r. cyrulikiem w Zamościu był Żyd Chaim Rosenteil³⁶.

Pracownicy fortyfikacji

W Zamościu, w związku z jego obronnym charakterem, mieszkało wielu specjalistów, których wiedza była potrzebna do sprawnego funkcjonowania fortyfikacji. I tak w 1812 r. **poddorcą** przy zamojskich fortyfikacjach był Kajetan Białkowski, w roku 1826 **konserwatorem dyrekcji inżynierii twierdzy Zamość** był Paweł Białkowski, zapewne jego syn³⁷. Z tej rodziny wywodził się **burmistrz** miasta Zamość w latach 1887–1891 Józef Białkowski. **Intendentem magazynu inżynieryjnego** fortyfikacji w 1810 r.

32 Ibidem, akt 49.

33 Ibidem, akt 80.

34 Ibidem, akt 202.

35 Ibidem, akt 21.

36 Ibidem, akt 104.

37 APL, APww1, KwZ, Akta zaślubionych, 1826, s. 28.

był Jan Dobrowolski³⁸, a **hydraulikiem fortyfikacji** w tym czasie Jan Wagner. Wywodził się z rodziny o zamojskim rodowodzie, zamieszkałej w mieście co najmniej od początku XVIII w.³⁹ W 1820 r. **kapralem artylerii garnizonowej** był Antoni Bolewicz, a **podporucznikiem inżynierów i adiunktem budowniczym** Antoni Goliszewski⁴⁰. Funkcję **dyrektora artylerii** w 1820 r. pełnił podpułkownik Kazimierz Uszyński⁴¹. Ponadto w metrykach widnieją **dozorcy artylerii dyrekcji Zamościa**.

Obsługa transportu i komunikacji

W latach 50. ruchem w Zamościu kierował Ignacy Rysak⁴². Był **drożnikiem**. **Sekretarzem pocztańtu pogranicznego** w 1820 r. był Jan Dziubiński⁴³.

Oświata

W 1919 r. nauczał w Zamościu Mikołaj Mankiewicz⁴⁴. **Metrem muzyki**, czyli nauczycielem tego przedmiotu, był w latach 60. Maciej Goławski⁴⁵. Był też **organistą** przy parafii kolegiackiej. W zamojskich metrykach spotyka się sporo nauczycieli żydowskich, np. Abraham Haimowicz był **ba-kałarzem**, Anzelm Wach – **szkolnikiem**⁴⁶.

Handel

W XIX-wiecznym Zamościu handlem zajmowali się przede wszystkim Żydzi. Byli **przekupniarzami** (taką profesją parał się Zelig Szeinzalc

38 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1810, s. 14–15.

39 Ibidem.

40 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 100.

41 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 202.

42 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1856–1867, nr 42.

43 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 32.

44 APL, APwwł, KwZ, Akta zmarłych, 1819, akt 86.

45 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1863, akt 449.

46 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 6, 7 i 88.

w 1820 r.)⁴⁷, **handlarzami** (np. Dawid Kahane w 1820 r.⁴⁸), **kupczykami** czy **kramarzami** (np. Joseph Lieb Mandel czy Lieb Brumer w 1820 r.)⁴⁹.

Rzemiosło⁵⁰

W metrykach występują różne zawody związane z rzemiosłem. Określa się je zazwyczaj mianem *mayster proffesyi*. O powszechnym w ubiegłych stuleciach trybie nauki, istniejącym jeszcze w XIX w., świadczy podział na majstrów oraz czeladników⁵¹. Niektóre profesje mają nazwy łatwe do



Ryc. 1. Kolegiata w Zamościu. Podług fotografii Strzeleckiego w Zamościu. Rycina autorstwa J. Jarmużyńskiego zamieszczona w „Tygodniku Ilustrowanym” z I półrocza 1878 r., s. 280. Nabytek Archiwum Państwowego w Zamościu z 2020 r.

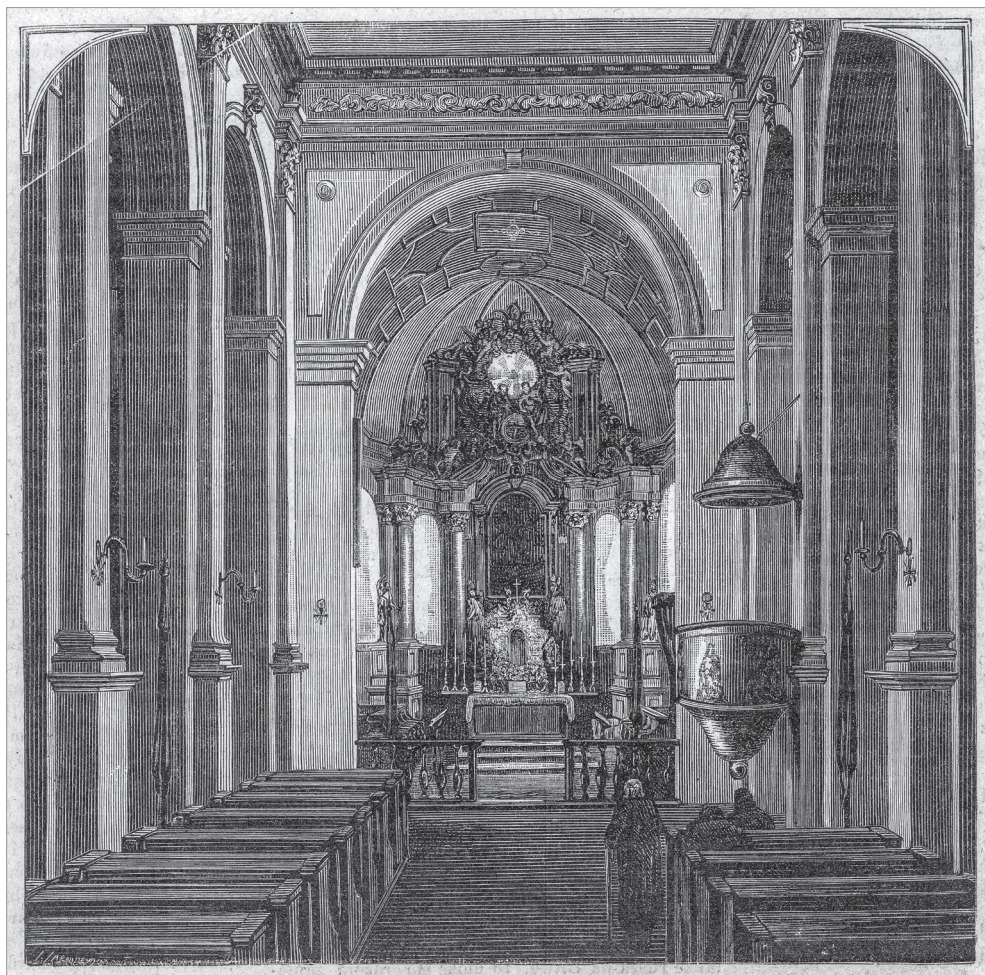
47 Ibidem, akt 3.

48 Ibidem, akt 219.

49 Ibidem, akt 6 i 7.

50 O rzemiosle w Zamościu por. K. Kowalczyk, *Rzemiosło artystyczne Zamościa 1580–1821*, Warszawa 1971.

51 Ibidem, akt 52.



Ryc. 2. Wnętrze Kolegiaty Zamojskiej. Podług fotografii Strzeleckiego w Zamościu. Rycina autorstwa J. Jarmużyńskiego zamieszczona w „Tygodniku Ilustrowanym” z I półroczna 1878 r., s. 284. Nabytek Archiwum Państwowego w Zamościu z 2020 r.

rozpoznania, np. niestosowany już dziś **murmajster**, czyli majster murarski. Inne, jak na przykład **kallikanty**, mogą przysparzać trudności. Ów zawód wymagał znajomości budowy organów kościelnych. Kallikanty zajmował się ich reperacją i koniecznym co pewien czas dostrajaniem. Była to dosyć wąska specjalizacja. Kallikantym w Zamościu był m.in. Wawrzyniec Dybek/ Dybka⁵².

Muzyka potocznie nazywano **muzykusem**. Tym terminem określano przede wszystkim ulicznych grajków, czasem żydowskiego pocho-

52 APL, APwwl, KwZ, Akta zaślubionych, 1847, akt 17.

dzenia. Takim grajkiem był Michał Hulanicki. Urodził się około 1797 r., był czynny zawodowo w Zamościu w latach 30.⁵³

Do specjalizacji spożywczej należeli: **piekarze, rzeźnicy, młynarze, kucharze i cukiernicy**⁵⁴. W 1820 r. **mączarzem** w Zamościu był Żyd Abraham Gais⁵⁵.

Na pograniczu specjalizacji spożywczej leżała profesja **kuchmistrza**. Tę funkcję co najmniej od 1820 r. pełnił Feliks Piotrowski. Wówczas też jemu i jego małżonce, Mariannie z Gilewiczów, urodził się syn Jan Feliks⁵⁶.

Pod koniec XVIII stulecia z miejscowości Rotenbronen w Szwajcarii przybyła do Zamościa rodzina Tscharnerów (spolszczona wersja nazwiska Tscharner: Czerner). Jeszcze w Szwajcarii urodzili się, wychowali i pobrali Jan i Małgorzata z domu Kamenifith. Przybywając do Zamościa, otrzymali ziemię (wspomina się ich w dokumentach jako na gospodarstwie osiadłych). Około 1812 r. urodził się w Zamościu ich syn Leonard. Co najmniej od 1838 r. pracował w Zamościu jako **cukiernik**, był piśmienny⁵⁷. W 1838 r., w wieku 26 lat, wstąpił w związek małżeński z pochodzącą ze Żmigrodu, a zamieszkałą w Zamościu panną Agnieszką Kozicką. Był czynny zawodowo jeszcze w 1846 r.⁵⁸ Wówczas jemu i jego małżonce urodziła się w Zamościu córka Adamina. Ojcem chrzestnym dziewczynki był inny zamojski cukiernik – Jerzy Markies⁵⁹.

Rodzina Markiesów również została sprowadzona do Zamościa przez Andrzeja Zamoyskiego pod koniec XVIII w. Wspomniany Jerzy Markies urodził się już w stolicy dominium ok. 1799 r. W 1828 r. pracował jako cukiernik. Pozostawał w znajomości z rodziną Gebfertów i Jonhertów. Jerzy Markies był czynny zawodowo co najmniej do 1834 r.⁶⁰

Około 1778 r. urodził się Ludwik Merle, odnotowywany w 1818 r. jako **piekarz**. Wynajmował wówczas od Morawskich wraz z żoną Anną

53 Archiwum Parafii Katedralnej w Zamościu (dalej cyt. APKwZ), Księga Ślubów, 1826–1832, s. 115.

54 Por. A. Szykuła-Żygawska, *Piekarze i cukiernicy w Zamościu od XVIII w. do 1939 roku. Materiały do dziejów rzemiosł spożywczych w stolicy Ordynacji Zamojskiej*, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” (dalej cyt. „ZKK”) nr 3/2015, s. 18–20; A. Kaproń, *Cukiernicy szwajcarscy w Zamościu*, „ZKK” nr 1/2018, s. 67–69.

55 APL, APwwl, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 197.

56 APKZ, Księga Urodzeń, 1820, s. 66.

57 APKZ, Księga Ślubów, 1833–1846, s. 124.

58 APKZ, Księga Urodzeń, 1837–1840, s. 110; APKZ, Księga Urodzeń, 1846–1850, s. 41.

59 APKZ, Księga Urodzeń, 1841–1845, s. 36.

60 APKZ, Księga Urodzeń, 1828–1829, s. 37; APKZ, Księga Urodzeń, 1833–1836, s. 62.

z Millerów mieszkanie przy ulicy Ormiańskiej. W tym roku urodził im się syn Ludwik⁶¹.

Dwa lata starszy od Ludwika Merle był Sebastian Rudingier, o którym wiadomo, że również wykształcił się w zawodzie piekarza. W 1818 r. mieszkał wraz z rodziną w Zamościu, na Przedmieściu Lwowskim, w wynajętym, należącym do Koziółkiewiczów mieszkaniu nr 56. Tego roku jemu i jego małżonce Apolonii ze Strzałkowskich urodziła się córka Apolonia Marianna⁶². Sebastian Rudingier również był piśmienny.

Około 1789 r. urodził się Piotr Gebferd. Co najmniej od 1827 r. wykonywał w Zamościu zawód piekarza. Utrzymywał kontakty z rodziną Gayzlerów i Schoneauerów⁶³. Piekarzem był też Józef Schmalhofer (ur. ok. 1835 r.)⁶⁴. W 1840 r. zawód **kucharza** wykonywał Jan Sławikowski (ur. w 1810 r.)⁶⁵. W 1858 r. czynny w zawodzie cukiernika był Sebastian Wiśniewski (ur. ok. 1828 r.)⁶⁶, a pięć lat później Michał Żardecki (ur. ok. 1832 r.)⁶⁷.

Ze specjalizacją spożywczą można też łączyć **waciarzy**, którzy zajmowali się wytwarzaniem waty cukrowej. Na początku XIX w. waciarzem był Zelman Birkam⁶⁸.

Branżę drzewną reprezentowali **bednarze, cieśle, stolarze i stelmasi** (inaczej **kołodzieje**). W 1820 r. stelmachem był Franciszek Okuniewski⁶⁹. Pochodził z rodziny mieszkającej w Zamościu co najmniej od końca XVII w. Tym zajęciem – wyrobem drewnianych kół i wozów – parał się też wówczas Maciej Koziółkiewicz⁷⁰.

Do rzadko spotykanej, wąskiej profesji można zaliczyć zajęcie Macieja Lotenbergera. Z zawodu i praktyki był **fajczarzem** – wytwarzał fajki. Zwany też jest w metrykach *fayek fabrykantem*⁷¹ (w innej metryce podano, że praktykował jako **tkacz**; jego młodo zmarły syn był natomiast stolarzem)⁷². Przybył do Zamościa z Kryłowa, ponieważ znalazł tu, być

61 APKZ, Księga Urodzeń, 1818, s. 89.

62 Ibidem, s. 63.

63 APKZ, Księga Urodzeń, 1826–1827, s. 158; Księga Urodzeń, 1830–1832, s. 4 i 130.

64 APKZ, Księga Urodzeń, 1856–1867, s. 440.

65 APKZ, Księga Urodzeń, 1837–1840, s. 198.

66 APKZ, Księga Urodzeń, 1857–1867, s. 116–117.

67 Ibidem, s. 421 i 600.

68 APL, APwwl, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 139.

69 Ibidem, akt 29.

70 Ibidem, akt 95.

71 APL, APwwl, KwZ, Akta zmarłych, 1812, akt 671.

72 APL, APwwl, KwZ, Akta zmarłych, 1837, akt 15.

może wśród zamojskich wojskowych, zapotrzebowanie na wytwarzane przez siebie produkty⁷³.

Branżę ceramiczno-budowlaną reprezentowali **murarze i malarze**, których w XIX-wiecznym mieście było wśród rzemieślników najwięcej. Ponadto odnotowywani są **kominiarze**, np. wywodzący się z rodziny zamieszkałej w Zamościu co najmniej od XVIII w. Tomasz Raciborski, *mayster kunsztu kominiarskiego*⁷⁴.

Do specjalizacji skórniczej należeli: **szewcy, garbarze, rymarze i rękawicznicy**. Rymarze, inaczej **siodlarze/ siedlarze**, zajmowali się wytwarzaniem uprzęży konnych, siodłał, akcesoriów jeździeckich i skórzanych pasów pędnych. W 1820 r. rymarzami w Zamościu byli Wojciech Szulecki⁷⁵ i Wincenty Gładyszewski⁷⁶. Do rodziny artystów malarzy należały trzy pokolenia Nowosielskich⁷⁷: Józef urodzony w pierwszej połowie XVIII w., Nowosielska – nieznaną z imienia kobietą, malarką, urodzoną w pierwszej połowie XVIII w., oraz Walenty – urodzony w 1778 r. w Zamościu, syn Józefa i Franciszki, zamieszkałych wówczas w Zamościu w domu numer 179. Jako *mayster kunsztu malarskiego* kontynuował tradycję rodzinną. Walenty Nowosielski zmarł 18 września 1823 r. w wieku 48 lat. Trzy lata później w zamojskiej kolegiacie zawarty został związek małżeński między Stanisławem Augustem Kraussem, mającym lat 28, *perukarzem* urodzonym w mieście Wiskitki w Obwodzie Sochaczewskim województwie Augustowskim, a wdową po Walentym Nowosielskim, Teklą Urbańską, która miała wówczas ok. 38 lat.

Szyciem rękawiczek parał się Józef Serwetowicz. Urodził się w 1795 r. w Warszawie jako syn Michała i Marianny z Rogulskich, małżeństwa Serwetowiczów. Około 1840 r. przybył do Zamościa i w tym mieście otworzył warsztat i sklep z rękawiczkami⁷⁸. Zakład Serwetowicza sąsiedował z jednej strony ze sklepem, a z drugiej z mieszkaniem Serwetowicza i jego rodziny. Mieścił się przy skrzyżowaniu

73 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 87. Por. A. Szykuła-Żygawska, *Twórcy rzemiosła artystycznego w Zamościu 1700–1875*, „ZKK” nr 4, 2014, s. 18–21.

74 Ibidem, akt 154.

75 Ibidem, akt 151.

76 Ibidem, akt 138.

77 Por. A. Szykuła-Żygawska, *Nowe wiadomości o Nowosielskich – rodzinie malarzy w XVIII i XIX wieku*, „ZKK” 2011, nr 3, s. 29–31.

78 APL, APwwł, KwZ, Akta zmarłych, 1827, s. 135.

obecnych ulic Bazylikańskiej i Franciszkańskiej w Zamościu, pod numerem 50 (numerem policyjnym 69)⁷⁹.

Specjalizacje rzemiosła metalowego reprezentowali w Zamościu: **złotnicy, mosiężnicy, puszkarze, rusznikarze i konwisarze**. Do rzadkości należała profesja *bixmachera*, który zajmował się reperacją broni. W drugiej połowie XIX w. występowali w Zamościu ponadto **druciarze i gwoździarze**. Powszechnie odnotowywano **ślusarzy**.

Metal był wartościowym produktem, być może dlatego najczęściej wśród przedstawicieli rzemiosł metalowych odnotowywano Żydów.

W latach 20. XIX w. puszkarzem w Zamościu był Prokop Harasowski (Harasiewicz). Urodził się około 1794 r. w Hucie Różanieckiej. Był synem bednarza z zawodu, Andrzeja, i Xeny z Cwerków, Prokopów. W 1826 r., jako wdowiec, wstąpił w parafii św. Tomasza Apostoła w Zamościu w związek małżeński z Franciszką Kułaszewską. Był piśmienny⁸⁰. W XIX w. było w Zamościu co najmniej dwóch rusznikarzy czynnych zawodowo: Jakub Karkowski i Ignacy Łowacz. Pierwszy z wymienionych urodził się około 1756 r. Jako rusznikarz jest odnotowywany w Zamościu w 1810 r. Wówczas mieszkał wraz z żoną Agnieszką z Janiszewskich w mieszkaniu wynajmowanym od mężczyzny o nazwisku Fijałkowski⁸¹. Ignacy Łowacz (urodzony około 1766 r.) praktykował w zawodzie w 1811 r. Nie był piśmienny⁸².

W XIX w. mieszkało w Zamościu co najmniej siedmiu mosiężników. Większość z nich była Żydami. Na początku tego stulecia czynny zawodowo był Moszko Hune (zmarł w 1814 r.)⁸³. W rodzinie Reinów mosiężnikami byli ojciec i syn. Ojciec – Wolf – urodził się około połowy XVIII w. Zmarł po 1811 r.⁸⁴ Przed tym rokiem urodził się jego syn – Majer (Major?). W 1817 r. mieszkał w Zamościu przy ulicy Lwowskiej 81 i zajmował się mosiężnictwem. Był dwukrotnie żonaty: najpierw z Duplą z Kusłów Taubową⁸⁵, a następnie z Reyzlą z Kelfów. Z drugą małżonką miał syna

79 Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej APZ), Akta notariusza Walerego Głowackiego w Szczepreszynie, 1857 r., sygn. 14, nr 227, *Inwentarz rękawicznika, Józefa Serwetowicza* (brak paginacji). Por. *Inwentarz rękawicznika, Józefa Serwetowicza z 1857 roku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2008, nr 2, s. 219–226.

80 AKZ, Księga Małżeństw 1826–1832, s. 138.

81 AKZ, Księga Urodzeń 1811, s. 29.

82 AKZ, Księga Urodzeń 1811, s. 24.

83 AKZ, Księga Małżeństw 1814, s. 108–109.

84 AKZ, Księga Małżeństw 1811, s. 64–65.

85 AKZ, Księga Małżeństw 1811, s. 64–65.

Jakiela, urodzonego około 1817 r.⁸⁶ Czynny zawodowo w profesji mosiężnika był w 1814 r. Abraham Suft (ur. ok. 1774 r.). W 1814 r. jemu i jego małżonce Chai z Gorgolów urodził się syn Moszko Jankiel⁸⁷. O ostatnim z mosiężników wiadomo, że przybył do Zamościa z Kryłowa. To wspomniany w innym miejscu Maciej Lottenberger/ Lottemberg. Wiadomo, że oprócz wytwarzania przedmiotów w mosiądzu umiał wyrabiać fajki. Osiadł w twierdzy na początku XIX w. Tutaj założył rodzinę z Marianną z domu Paszke. W Zamościu urodziło się im co najmniej pięcioro dzieci. Maciej Lottenberg zmarł w 1828 r.

Konwisarzem był Sebastian Orłowski, odnotowany w zamojskich księgach metrykalnych w 1810 r. Był wówczas właścicielem kamienicy w Zamościu. Był piśmienny, na jednym z dokumentów podpisał się: konstu konwisarskiego⁸⁸.

Znajomym Jakuba Karkowskiego był Jakub Szyndler, z zawodu bixmacher. Mieszkał w Zamościu co najmniej od 1798 r.⁸⁹

Z miasteczka Kańczuga w ziemi przemyskiej koło Rzeszowa przybył do Zamościa przed 1821 r. Michał Jaroszyński – z zawodu druciarz. Tutaj w 1821 r. zawarł związek małżeński z Agnieszką Sobolską. W zawodzie był czynny także w 1824 r. (wówczas urodził mu się syn Michał). Zmarł w 1832 r.⁹⁰ **Majstrem gwoździarskim** był Adam Kitta, czynny zawodowo w latach 50. i 60. XIX w.⁹¹

Wśród rzemieślników reprezentujących specjalizacje włókienniczo-odzieżowe występują: **czapnicy**, **perukarze** i **powroźnicy**. W 1812 r. **kapelusznikiem** był Jan Rigelman⁹². W latach 20. kapelusze wytwarzał Jan Schonauer/ Szonauer, Szenauer. Wiadomo, że pozostawał w bliskiej znajomości z rodziną zamojskich malarzy Nowosielskich (był chrzestnym dzieci Walentego Nowosielskiego, urodzonych w latach 20.)⁹³. Jego przodkowie byli niemieckimi kolonistami, zostali sprowadzeni do Zamościa pod koniec XVIII w. przez ordynata Andrzeja Zamoyskiego z miasta Badendarlach w Niemczech⁹⁴. W 1859 r. mieszkał w Zamościu wraz z ro-

86 AKZ, Księga Urodzeń 1817, s. 69–70.

87 AKZ, Księga Urodzeń 1814, s. 23.

88 AKZ, Księga Urodzeń 1810, s. 1.

89 AKZ, *Liber Baptisatorum, 1794–1809*, s. 81.

90 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1826–1827, s. 129 i 135.

91 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1856–1867, s. 25, akt 75.

92 APL, APwwł, KwZ, Akta zmarłych, 1812, akt 671.

93 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, s. 42.

94 APL, APwwł, KwZ, Akta zaślubionych, 1825, akt 126.

dziną Marcin Konarski (Kornacki), który był rękawicznikiem⁹⁵. Wywodził się z rzemieślniczej rodziny, która przybyła do Zamościa z Warszawy. Potomkiem niemieckich kolonistów był również znajomy Jana Szenauera, świadek jego sakramentu zawarcia małżeństwa – Jan Szneider/ Sznyder. Zajmował się wytwarzaniem powroźów – był powroźnikiem⁹⁶.

Spośród przedstawicieli branży włókienniczo-odzieżowej spotyka się też w zamojskich metrykach **szmuklerzy**, inaczej **pasamoników**. Zajmowali się oni wytwarzaniem pasów, galonów, frędzli, taśm przerabianych metalowymi nićmi i innych wyrobów pasamonicznych.

Z branżą włókienniczą można kojarzyć profesję tkacką. Na początku XIX w. **tkaczem** w Zamościu był Michał Rawski⁹⁷. Przybył do Zamościa z pobliskiego Komarowa. Do powszechnych profesji, na które było zapotrzebowanie, należało **krawiectwo**. Parał się nim w 1820 r. Michał Domański⁹⁸.

Z miejscowości Wiskitki koło Sochaczewa przybył do Zamościa przed 1826 r. wspomniany już Stanisław August Krausse. Zamieszkał tu z małżonką Teklą Nowosielską, wdową po zamojskim malarzu Walentym Nowosielskim. Zajmował się wytwarzaniem peruk⁹⁹.

W XIX w. zbyt na swoje usługi znaleźli także bednarze. Tą profesją parał się Tomasz Czerski z Mokrego, czynny w latach 50. Zawodu uczył się przy ojcu, który również był bednarzem¹⁰⁰.

W latach 80. XVIII w. przybyła do Zamościa z Drezna rodzina Hege-rów. Potomek rodu – urodzony (w 1790 r.) i wykształcony w Zamościu Henryk – był z zawodu **mydlarzem**¹⁰¹. Był aktywny zawodowo w latach 20. XIX w., w latach 30. wyprowadził się do Krasnegostawu, gdzie również parał się mydlarstwem; tutaj też zmarł w 1833 r.¹⁰² Pozostawał w znajomości z Janem Szneiderem – powroźnikiem.

Ponadto w Zamościu notowani są **szklarze** (np. Lejba Ferster)¹⁰³, **strycharze** i **garncarze** (np. Antoni Klimkiewicz)¹⁰⁴.

95 APL, APwwł, KwZ, Akta zmarłych, 1859, s. 155.

96 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1826–1827, 1827, s. 32.

97 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 111.

98 Ibidem, akt 35.

99 APL, APwwł, KwZ, Akta zaślubionych, 1826–1832, s. 10–11.

100 APL, APwwł, KwZ, Akta zmarłych, 1855, s. 205.

101 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1826–1827, s. 85.

102 Krasnystaw, akta urodzonych, 1832, akt 53.

103 APL, APwwł, KwZ, Akta urodzonych, 1820, akt 117.

104 Ibidem, akt 75.

Prawdziwą osobliwością zawodową w Zamościu na początku XIX w. był **kuglarz** – Dawid Figler. Mieszkał w mieście wraz z rodziną. Można sobie wyobrazić, że jako sztukmistrz bawił zamojską publiczność na Rynku Wielkim, demonstrując sztuczki swej zręczności i szybkości¹⁰⁵.

Dokonany przegląd profesji mieszkańców Zamościa XIX w. obejmuje tylko niewielki fragment ówczesnej rzeczywistości. Wskazuje jednak na dużą różnorodność zawodów. Odzwierciedla zapotrzebowanie na różne produkty, wskazuje na zróżnicowanie społeczne. Był przecież Zamość w XIX w. twierdzą, a jej pracownicy mieli swoje potrzeby i upodobania co do określonych produktów. Byli osobami wykształconymi, majątymi, więc mogli sobie pozwolić na zaspokajanie swoich potrzeb materialnych. Był też Zamość największym miastem w okolicy, dlatego na odbywające się w nim jarmarki przybywali mieszkańcy z bliższej i dalszej okolicy, co tłumaczy duże wyspecjalizowanie profesji rzemieślniczych.

105 APL, APwwl, KwZ, Akta urodzonych, 1811, akt 150.